

Vita Emese

Párkapcsolati formák és a családi életre vonatkozó elképzelések az erdélyi társadalomban, a demográfiai mutatók és értékrend tükrében

Tanulmányunkban két területre összpontosítunk, egyrészt a különböző párkapcsolati formáknak az erdélyi társadalom szociodemográfiai mutatóival és értékseleléletével kapcsolatos összefüggéseire, másrészt a családról és nemi szerepfelfogásról alkotott elképzelésekre. Célkitűzésünk annak feltárása, hogy létezik-e kapcsolat a stabil, hagyományos párkapcsolati forma és a különböző strukturális és kulturális tényezők között, mint például az értékek vagy attitűdök. Hipotézisünk, hogy az eltérő párkapcsolati formákban élők különböznek egymástól mind szociodemográfiai jellemzőkben, mind pedig értékorientációik és családdal kapcsolatos beállítódásaik terén. Kulturális megközelítésben mind a családról, családon belüli szerepmegosztásról szóló percepciók, mind pedig a különböző párkapcsolattípusok melletti döntések mögött társadalmilag beágyazott érték- és normarendszert feltételezünk, értékvezérelt cselekvésnek tekintjük őket. Azt feltételezzük, hogy a hagyományos, stabilabbnak tekintett házastársi kapcsolat fenntartására irányuló döntés és bizonyos tradicionális értékek szoros összefüggést mutatnak egymással, továbbá a nem hagyományos párkapcsolatok más, inkább az individualizáció irányába elmozduló értékekkel mutatnak összefüggést. Előfeltevésünk ellenőrzésére az Országos Statisztikai Hivatal természetes népmozgalmi statisztikájának 1990–2011 közötti adatait és a Kárpát Panel kutatási program adatrendszerének 2007-es és 2010-es hullámát használtuk.

Kulcsfogalmak: második demográfiai átmenet, párkapcsolati stabilitás, párkapcsolati pluralizáció, vallásosság, tradicionalizmus, deszakralizáció, családon belüli munkamegosztás, nemi egyenlőtlenség

A TÉMA SZAKIRODALMÁNAK ÁTTEKINTÉSE

Szociológiai és demográfiai tanulmányok (Pongrácz 2011) egyaránt a párkapcsolati stabilitás legjellegzetesebb – bár nem egyetlen és kizárólagos – mutatóinak, a házasságot kötők számának erőteljes csökkenéséről számolnak be: a hatvanas évektől, amikor majdnem minden nő életében legalább egyszer férjzetté vált, napjainkra várhatóan 40 százalékra csökken a házasságot kötő nők száma. Somlai–Tóth (2002) szerzőpáros ennek hátterében több tényező együttes hatását látta, mint a házasságkötés időpontjának későbbre időzítése összefüggésben az oktatásban eltöltött hosszabb idővel, ugyanis a tanulói szerep kevésbé egyeztethető össze a házasságban elvárt szerepekkel. Ezen kívül az elmúlt évtizedekben a család társadalmi megítélése is sokat változott, a házasság korábban ki nem mondott negatívumai előtérbe kerültek és erodálták a házasságot, mint a kizárólagosan elfogadott párkapcsolati formát. Eközben folyamatosan váltak népszerűvé és a közvélemény által elfogadottá olyan alternatív párkapcsolati formák, mint az élettársi kapcsolat, látogató párkapcsolat, szingliség, tehát a párkapcsolatok pluralizálódtak.

Az új párkapcsolati formák elterjedése

A kutatók egybehangzó véleménye, hogy a párkapcsolati felfogásokkal kapcsolatos szemléletváltás valamikor a hatvanas évek végén, a hetvenes években kezdődött, nagyjából egy időben a szexuális forradalommal. Természetesen ez nem jelenti, hogy korábban nemléteztek a dominánstól eltérő életformák, párkapcsolattípusok, és azt sem, hogy az alternatív kapcsolatok a jövőben kiszorítják a hagyományos, házastársi kapcsolatokat. Ami változott és mindenképpen említést érdemel e kapcsolatok számszerűségén túl, az jellegük és társadalmi jelentéseik, értelmezési módjaik, hogy tudniillik korábban deviánsnak minősülő életformák széles körben elfogadottá váltak, és az ezeket megjelölő pejoratív nyelvi terminusok, mint vadházasság vagy potyagyerek, kikopni látszanak a nyelvhasználatból (Somlai 2013). Több szerző (Knox 1988; Lévai 2000; Somlai–Tóth 2002; Somlai 2013) egyetért abban, hogy az alternatív párkapcsolati formák kibontakozásában fontos szerepet játszott a fogamzásgátló szerekhez való hozzájutás a legszélesebb rétegek számára.

Házasságok

A modern család kialakulását megelőzően a házasság alapvetően egy olyan intézmény, amely keretet biztosít a szexuális viselkedés szabályozhatóságára, stabilizáló, társadalmi reprodukciós funkcióval bír és inkább érzelemmentes (Shorter 1975). A párválasztásban és a házasságkötés során az érzelmek fontossága a családok korábbi fő funkcióinak – a termelés és fogyasztás családon belüli szerepének – visszaszorulásával értékelődött fel. Knox (1988) a házasságok kétféle típusát különbözteti meg: a tradicionális házasságban a rítusok és szabályok szerinti házaseletet hangsúlyozza, ellentétben a modern házassággal, amelyet leginkább a barátsághoz hasonlít, ahol az ún. (baj)társ-szerep a hangsúlyosabb. A tradicionális házasságot megelőzően a partnerek nem éltek együtt, a feleség rendszerint felvette a férje nevét, és a férj töltötte be a domináns szerepet a házasságban, felesége pedig inkább engedelmeskedett. Mindkét félre merev házasságra vonatkozó erkölcsi szabályok voltak érvényesek, a szexuális együttlétet a férfi kezdeményezte, míg a nő kötelességszerűen eleget tett e kezdeményezésnek. A női feladatok rendszerint a gyermekvigyázásban és a háztartási feladatok ellátásában merültek ki, a család jövedelmét egy kereketből, a férfiéből biztosították. Az iskolázottság csak a férfi számára bírt jelentőséggel, akárcsak a karrier, amelynek döntő szerepe a lakóhely megválasztásában is megfigyelhető volt. Ellenben a modern házasságokban a felek a házasság előtt is már gyakran együtt élnek, a nők megtarthatják nevüket, a házastársak egyike sem tölt be domináns szerepet, a házasságra vonatkozó szabályok rugalmasabbak, az intim együttlétet is mindkét fél kezdeményez(het)i. A modern házasságra a kétkeresős családmódel jellemző, az iskolázottsági egyenlőség mindkét fél számára fontos, a szülők pedig együtt gondoskodnak a gyereknevelésről és a lakóhelyválasztásról.

A hagyományos polgári értékrendű családi és házassági együttélési formák megítélése eltérő a különböző diskurzusokban, hiszen a fentebb összefoglaltak mellett könnyen elevenednek fel olyan negatív jellemzők, mint a (házas) nőket és férfiakat eltérően ítélő kettős erkölcs vagy a házasságon kívül született gyermekek sorskérdései. Másrészt a társadalmi emlékezet fölöttébb szelektív, amennyiben az eszményi polgári család fölötti nosztalgizácók irányából közelítünk a kérdés felé, ezt támasztja alá Somlai (2013) a családszervezetekben végbement változásokat nyugati kultúrtörténeti kontextusban áttekintő munkája.

A legtöbb szerző egyetért a gazdasági okok és a házasságok dinamikájának összefüggésével. A nők kereső tevékenységének elterjedése – Veres (2006) szerint – kevésbé ösztönzi a házasságkötést, ha a nők képesek egy „normálisnak” tekintett életszínvonal fenntartására, számukra a házasság nyújtotta anyagi biztonság mellékes. A gazdasági tényezők tárgyalásánál Somlai-Tóth (2002) e mellett kitérnek arra a rétegre is, amely éppen hátrányos helyzetéből fakadóan nem tud a házasság mellett elköteleződni, a házasság előtt vagy helyett inkább élettársi kapcsolatot köt (pl. a pályakezdő munkanélküliek).

Élettársi kapcsolatok

Knox (1988: 188–189) összegzései alapján az (amerikai) élettársi kapcsolatok általános jellemzői a következők (voltak): az együtt élő párok 25 év felettiek, kevésbé vallásosak, felekezeti szempontból pedig a katolikusok hajlottak leginkább az együttélésre, a fundamentalista protestánsok a legkevésbé. Magasabb volt közöttük a droghasználók aránya (marihuána), a háztartási munkamegosztás szempontjából beállítódásuk tradicionális, fele a pároknak már élt házasságban. Az élettársi kapcsolatban élők kapcsolatuk jellegének pozitívumaként említették, hogy (különösen a férfiak) kevésbé hajlamosak idealizálni a partnerükről kialakított képet, mely szerint partnerüknek mindig vidámnak, jókedvűnek, higgadtnak, ésszerűnek és boldognak kell lenni. Brown–Booth (1996) szerzőpáros meglátása az, hogy a házasság és élettársi viszonyban élők kapcsolatának jellege több ponton hasonló, például a felek együtt élnek, megosztják személyes erőforrásaikat, nem folytatnak másokkal intim kapcsolatot, számos esetben nevelnek közös, vagy előző kapcsolatból született gyereket. Az élettársi kapcsolatok fele a hivatkozott kutatás szerint két éven belül felbomlott, és általánosságban elmondható az élettársi kapcsolatokról, hogy nagyobb arányban bomlanak fel a házasságoknál, még a közös gyerekekkel rendelkező párok esetében is (Wu–Musick 2008). További vizsgálatok is rámutattak az élettársi viszonyokból létrejövő házasságok instabilitására, például azokkal a házasságokkal szemben, amelyek esetében a felek korábban nem éltek együtt (Lyngstad–Jalovaara 2010), aminek okát a tradicionális házassághoz ragaszkodók konzervatív, tehát válást elutasító, vallásos szemléletével magyaráznak, ellentétben az alternatív kapcsolatokat előnyben részesítő liberális szemléletével szemben.

Elterjedt nézet a párkapcsolati formák térbeli különbözősége is. A városok anonimitásából és az ott élő emberek liberálisabb gondolkodásmódjából fakadóan, az urbánus környezetben élők között gyakoribbak az élettársi – általában gyerekek nélkül élő – kapcsolatok. Európában, az élettársi kapcsolatban élők népességen belüli részaránya Észak- és Nyugat-Európában a legmagasabb, ahol főként az iskolázottabb, értelmiségi középréteg részesíti előnyben a párkapcsolat e formáját a házassággal szemben. Közép- és Kelet-Európában az élettársi kapcsolatok többsége inkább a kényszerűség okán létesül, a bizonytalan munkaerő-piaci és lakáshelyzettel rendelkező, nagyobb szegénységi kockázatnak kitett párok házasság helyetti együttélési alternatívája (Somlai 2013; Hiekel et alii 2012), vagy a szegények házassága (*poor man's marriage*).

Szingliség

A házassággal szembeállított szingliség felfogható életmód- és mintegy várakozási fázisként (Knox 1988, Somlai 2013) a különböző típusú párkapcsolatok (házasság, élettársi kapcsolat, látogató párkapcsolat stb.) melletti döntéshozatalok között, viszont már a nyolcvanas évek

Amerikájában növekvőben volt a soha házasságra nem lépő egyedülállók száma. Magyarországon a tartósan egyedül élők egyötöde választja tudatosan ezt a fajta életformát, azonban a népesség mindössze 5 százaléka tartja ideálisnak a tartós párkapcsolattól és egyben kötöttségektől mentes életet (Pongrácz 2011), a szinglik többsége ellenben (Somlai 2013) kényszerűségeként éli meg ezt az életmódot.

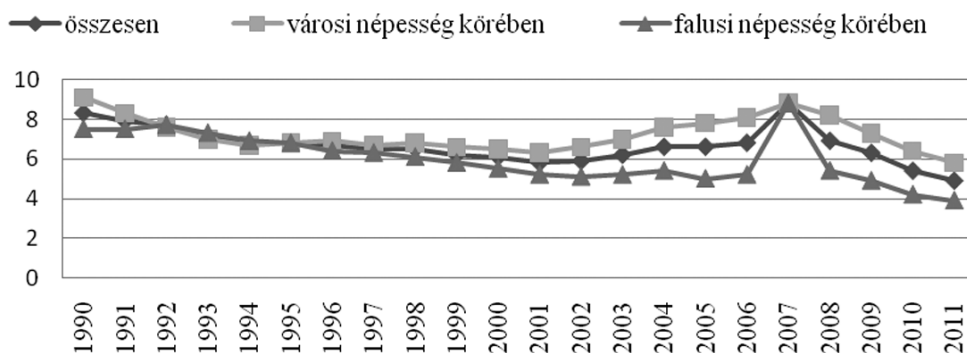
A szingli életvitel a köztudatban gyakran összekapcsolódik a karrierista törekvésekkel, és ennek a gyermektelenségre gyakorolt hatásával, mely felfogást részben alátámasztanak erdélyi kvalitatív elemzések. Gergely (2009) székelyföldi női vállalkozók körében végzett kutatási eredményei szerint a fiatal női vállalkozók közt egyetlen kivétellel mindegyik interjúalany párkapcsolatban, azaz élettársi vagy házas kapcsolatban élt, jellemzően gyermekek nélkül. Érdemes megjegyezni, hogy e nők esetében a vezető, vállalkozói szerep nem fonódott össze a térségben dominánstól eltérő életformával, nő-szereppel, melyről Gergely (2010: 55.) úgy véli, „a székelyföldi nők körében (össztársadalmi mentalitásbeli sajátosságokból eredően) kortól és vállalkozástól függetlenül magas a tradicionális társadalmi szerep dominanciája, a női szerephez csatolt elvárások halmaza”. Egy Kolozsváron végzett, a szingliség és gyermektelenség egyéni és társadalmi okait feltáró kutatásból (Szabó 2013) az derült ki, hogy egyéni szinten elsősorban a megfelelő partner megtalálásának hiánya, másrészt a tanulmányok kitolódása mellett a karrierépítési célok miatt maradt el a családalapítás, viszont az egyedülállók többségének jövőképeben ott található az ideális pár és/vagy gyermek utáni vágyakozás.

Leginkább a szingli életforma példáján keresztül látható, mennyire sokfélék nemcsak a párkapcsolati formák, hanem egy-egy életforma tartalma belsőleg is differenciált, gondoljunk csak arra, hogy a szinglik közt vannak, akik rövid vagy tartósabb ideig élnek egyedül, esetleg partnertől távol, vannak köztük nőtlenek, hajadonok, elváltak (Somlai 2013) vannak továbbá fiatal, munka tekintetében önállósulásra törekvő nők, akik nem feltétlenül szinglik. Az alternatív kapcsolatokat tehát leginkább a sokszínűség jellemzi.

A PÁRKAPCSOLATOK STABILITÁSNAK ROMÁNIAI HELYZETE

Romániai szinten elmondható, hogy a rendszerváltást követő első év után, amikor még viszonylag magas volt a házasságkötési arányszám (8 ezrelék körüli), csökkenő tendencia állt be leglátványosabban a városi népesség körében. Veres (2006) meglátásában a házasságkötések alakulását nagymértékben befolyásolják a térségben végbemenő társadalmi-gazdasági folyamatok: a gazdaságilag válságos dezindusztrializáció évtizedében a házasságkötések jelentős zuhanása tapasztalható, mélypontja a millenniumot követő első esztendő, amikor az ezer főre eső legalacsonyabb házasságkötési arányszámot jegyezték (5,9 ezrelék),¹ amint az 1. ábrán látható:

1 A házasságkötési arányszám ebben az időszakban falun még alacsonyabb, 5,1 ezrelék volt.

1. ábra. Ezer főre jutó házasságkötési arányszámok alakulása, Románia (fő/ezrelék)

Forrás: TEMPO Online. Elektronikus adatbázis, <https://statistici.INSSE.ro>,
a szerző szerkesztése

Ilyen szempontból Románia gazdasági krízisei jól tetten érhetők a házassági tendenciákban. Az 1990 és 2002 közötti recessziós időszakot felváltó gazdasági és politikai stabilizálódás és az EU-csatlakozásért tett gazdaságpolitikai lépések kedveztek a házasságkötéseknek.² 2007-ben a házasságkötési arányszám nagy valószínűséggel a 396/2006-os törvénynek köszönhetően emelkedett jelentősen, leglátványosabban a falun élők házassodási kedvét serkentette, melynek értelmében 200 eurónak megfelelő állami támogatásban részesültek az első házasságukat kötő, romániai állandó vagy ideiglenes lakhellyel rendelkező párok.³ A törvény 2007. január 1-jétől 2010. július 3-ig volt hatályban, visszavonásáról a 118/2010-es törvény 15 cikkely 1 bekezdésének i) pontjában rendelkeztek.⁴

A kormány támogató politikája a 2008-as gazdasági válság beköszöntével véget ért, a következő esztendőktől a házasságkötési arányok visszaálltak jellemző ciklusukba, folyamatos csökke-

2 A gazdasági stabilizáció időszaka nemcsak a házasságkötési kedvet befolyásolta pozitívan, a válások is emelkedtek főleg városban, enyhébben falun is. Míg az urbánus népesség körében már 2002-ben a házasságkötési arányszámok emelkedése észlelhető, addig a rurális népesség körében ez az arány még alább süllyedt, ami az országos tendenciát jelentősen befolyásolta, tekintve, hogy Románia lakosságának majdnem fele vidéken él (2012-ben a falusi népesség aránya 45 százalék az Országos Statisztikai Hivatal adatai szerint).

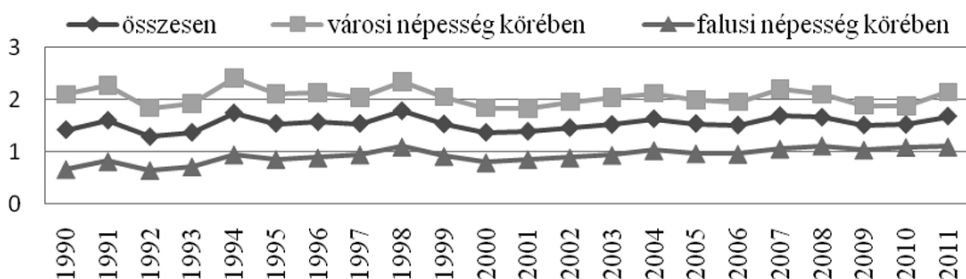
3 A támogatás igénylése a házasságkötésnek megfelelő lakosság-nyilvántartó hivatalnál kérvényezés és egy saját felelősségre kiállított nyilatkozat alapján történt, amelyben a házaspár tanúsítja, hogy mindkét tag először köt házasságot. Az állam „nászajándékát” a házasságkötést követő 30 napon belül lehetett kérvényezni és az összeget abban az esetben folyósították, ha a házasságkötés és a pénzösszeg átutalása között eltelt időszakban a pár nem bontotta fel a házasságot. A támogatást helyi költségvetésből fedezték, viszont a Munkaügyi Minisztérium erre a célra elkülönített alapjából utalták ki a helyi önkormányzatoknak.

4 A törvényeket részletesen lásd a <http://lege5.ro/Gratuit/geydamjrjgi/legea-nr-396-2006-privind-acordarea-unui-sprrijn-financiar-la-constituirea-familiei> és a <http://lege5.ro/Gratuit/geztkmrygq/legea-nr-118-2010-privind-unele-masuri-necesare-in-vederea-restabilirii-echilibrului-bugetar> címen. (Letöltve: 2014. szeptember 14-én.)

nő tendenciát mutatva továbbra is. 2011-ben regisztrálták az elmúlt évtized legalacsonyabb házasságkötési arányát (3,9 ezrelék) a rurális népesség körében.

A fenti adatok alapján elmondható, hogy Románia esetében az egyéni gazdasági helyzetet jelentős mértékben befolyásoló makrogazdasági változásokra érzékenyen reagálnak a házassági ráták, továbbá, a vidéki népesség körében nagy valószínűséggel a hagyományos és szövetség típusú házasságmodell⁵ (Roussel 1980 in. Veres, 2006: 133.) dominál, mely szerint a házasság létrejöttében elsődlegesen az anyagi, gazdasági megfontolások érvényesülnek, és kevésbé az érzelmek, egyéni elvárások.

A válási arányszámokban nagyobb különbség van a falun és városon élők közt, még akkor is, ha a párkapcsolatok instabilitásának mintázata konvergál (ugyanazokban az években tapasztalható csökkenés vagy növekedés mind a városi, mind a falusi házasságok esetében). Városon 2 ezrelék körüli a válási arányszám, majdnem 1 ezrelékkal magasabb, mint falun. A gazdasági válság óta főként a városiak körében csökkent a válások arányszáma (2. ábra).

2. ábra. Válási arányszámok alakulása, Románia (fő/ezrelék)

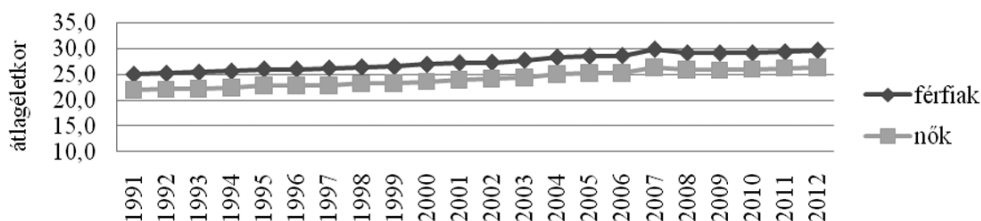
Forrás: TEMPO Online. Elektronikus adatbázis <https://statistici.insse.ro/shop/>, a szerző szerkesztése

Erdélyi viszonylatban, Szatmár megyében rendkívül magasak a válási arányszámok, ugyanakkor a házasságkötési arányszámok is magasak, akárcsak Kolozs megyében. Ezekben a megyékben a két jelenség együttvéve a házasságok magas instabilitását mutatja, aminek oka lehet egyrészt a házasság intézményével kapcsolatos liberális percepció, másrészt a gazdasági fejlettség, amely ösztönzőleg hat a válásokra – ez főleg Kolozs megye esetében releváns –, harmadrészt a vegyes házasságok jelenléte. Utóbbiról Földházi (2009) azt állította, hogy nagyobb eséllyel növelik a válás bekövetkeztét az etnikailag homogám házasságoknál. A 2007-es támogató politika, amelyről fentebb szoltunk, valamennyi erdélyi megyében kedvezően befolyásolta a házassági kedvet, a legszembetűnőbb eredmény a tömbmagyarság esetében Kovászna megyében volt tapasztalható, ahol az amúgy alacsony házassági ráta közel a kétszeresére növekedett, hasonlóan Maros megyéhez. Az elsősorban gazdasági megfontolásból kötött házasságok meghatározták a következő évek válási tendenciájának alakulását, ugyanakkor 2008 óta minden

5 A házasságkötések dinamikájának elméleti megközelítéseiről részletesen tájékozódhatunk Veres (2006) népességszociológiával foglalkozó könyvében.

erdélyi megyében folyamatosan csökken a házasságkötési arányszám. Az első házasság stabilitása szempontjából, még ha az elsősorban gazdasági megalapozottságú is, Erdélyben a házasságban eltöltött harmadik, valamint negyedik év számít kritikusnak, országos szinten pedig a házasságkötéstől számított negyedik évben kezdtek jelentősen emelkedni a válások.

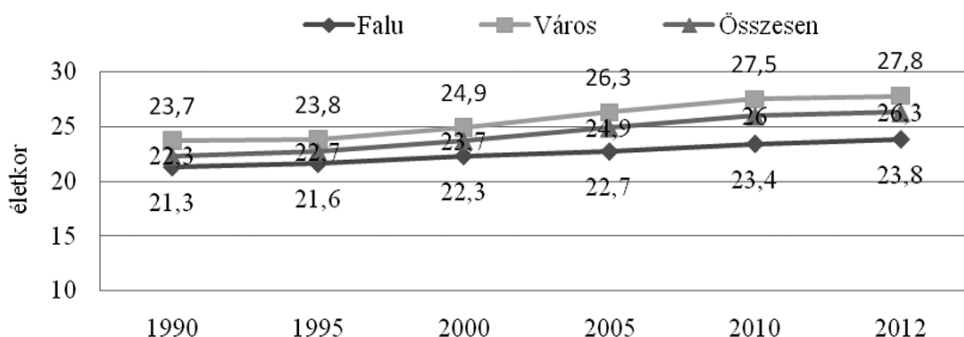
Az Országos Statisztikai Hivatal természetes népmozgalmi statisztikáit vizsgálva a házasulók átlagos életkorának fokozatos növekedése állapítható meg (3. ábra).

3. ábra. *Férfiak és nők átlagéletkora az első házasság idején 1991–2012 között, Románia*

Forrás: TEMPO Online. Elektronikus adatbázis <https://statistici.insse.ro/shop/>,
a szerző szerkesztése

Míg 1991-ben az első házasságukat kötő nők átlagéletkora 22 év volt, tíz évvel később 24 év lett és két évtized alatt átlagosan 4,4 évvel idősebben kötötték meg első házasságukat a nők. A férfiak esetében is hasonló változás tapasztalható: míg a kilencvenes években a férfiak átlagosan 25 éves korban kötötték első házasságukat, 2012-ben már 29,6 év volt a férfiak átlagéletkora első házasságuk idején. Az egyének nemcsak a házasságkötést, a gyermekvállalás időpontját is későbbre halasztják. Hasonlóan a legtöbb nyugat-európai országhoz Romániában is a rendszer-váltás óta évről évre későbbre tolódik az első gyermeküket szülő anyák átlagéletkora. A 4. ábrán látható, hogy a tendencia inkább érvényes a városi népességre, ahol az anyák átlagéletkora első gyermekük születésekor 2012-ben 27,8 év volt, a falun élő nők pedig még mindig átlagosan négy évvel korábban szülik meg első gyermeküket, mit a városban élők.

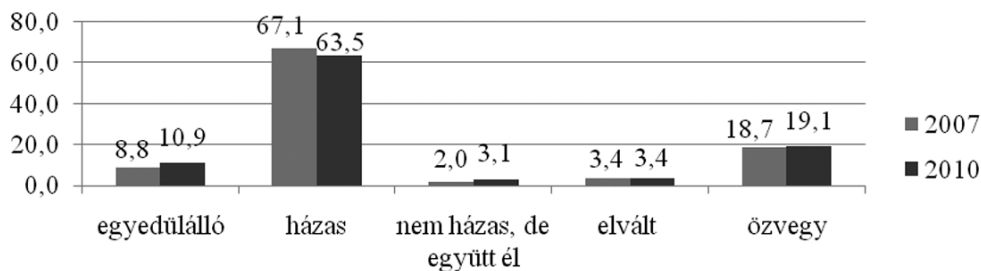
4. ábra. *Az anyák átlagéletkora az első gyermek születésekor Romániában*

Forrás: TEMPO Online. Elektronikus adatbázis, <https://statistici.insse.ro/shop/>,
a szerző szerkesztése

Összegezve, a romániai népesség körében lezajló demográfiai folyamatok közül a párkapcsolatok stabilitására vonatkozó jellemzők bizonyos mértékben egyeznek, a Van de Kaa (1987) által második demográfiai átmenetként összefoglalt fontosabb sajátosságokkal. Ezek közé tartozik a fiatalok *házasságkötési időpontjának kitolódása*, ugyanakkor a *házasságkötések számának folyamatos csökkenése* – szemben a *válások számának növekedésével*, *alternatív együttélési formák* elterjedésével, az *egyedülálló, egyszemélyes háztartások számának növekedésével* és az *első gyermekeküket vállaló nők átlagéletkorának kitolódásával*. A válási arányszámok folyamatos növekedésének kivételével – amelyek a válság időszakában inkább csökkentek –, e jellemzők az erdélyi társadalomra is.

A PÁRKAPCSOLATOK SZOCIODEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

A Kárpát Panel⁶ kérdőíves kutatás két hullámát összehasonlítva inkább csökkenés látszik az egyszemélyes háztartások arányában, semmint növekedés. Erdélyben még jellemzően az egyszemélyes háztartások (17 százalék) háromnegyedében özvegyek élnek. 2007-ben az egyszemélyes háztartásokban élő, 27 évesnél idősebb egyedülállók részaránya 15,1 százalék, 2010-ben pedig 12,7 százalék volt. Az elváltak relatív többsége (38,5 százaléka) 2007-ben egyszemélyes háztartásban, míg a következő vizsgált évben az elváltak leginkább kétszemélyes háztartásban éltek (35 százalék) és 5 százalékponttal kevesebben tartottak fenn egyszemélyes háztartást. 2010-ben a népesség relatív többsége (29 százalék) kétszemélyes háztartásban élt, további 23, valamint 22 százalékot tettek ki a három, illetve négyzemélyes háztartásban élők, és 11 százalék volt az öt vagy ennél több személyes háztartások száma. A kérdőívben szereplő hivatalos családi állapotra vonatkozó válaszlehetőségeket az 5. ábra mutatja.

5. ábra. A megkérdezettek hivatalos családi állapotának százalékos megoszlása, Erdélyben (%)

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2007, 2010) alapján a szerző szerkesztése

⁶ Szociológiai, kérdőíves panelkutatás, amely a magyarországi és a határon túli nagyobb magyar közösségek társadalmi struktúráját, munkaerő-piaci viszonyait, jövőtervezését, migrációs potenciálját, iskolázottsági helyzetét, nemzeti identitását hivatott vizsgálni 2007 óta.

Kor, nem, iskolázottság, lakóhely és jövedelem a családi állapot függvényében

A családi állapotok megoszlásánál és a háztartások vizsgálatakor is a 27 évesnél idősebb népesség válaszait abból az elgondolásból vettük – némileg önkényesen – figyelembe, hogy a vizsgálat időszakában az első házasság idején 27 év volt az átlagéletkor. Ezzel a megkötéssel azt a torzítást próbáltunk kiküszöbölni, amely elsősorban életkori sajátosságból fakad, és azért tartjuk indokoltnak, mivel bizonyos korig az egyedülállóság, mint családi állapot még életkori sajátosságnak tekinthető (Somlai 2013) és úgy véljük, hogy eme életkori határ hiányában megalapozatlanul lett volna magasabb az egyedülállók kategóriájában szereplők aránya.⁷A 2007 és 2010 közötti időszakban leginkább a házasok és egyedülállók csoportjában vehető észre változás, ugyanis 2,1 százalékponttal nőtt az egyedülállók aránya 2010-re, és csökkent a házasságban élők aránya, ugyanakkor nem annyira látványosan, de nőtt a nem házas együttélők és özvegyek aránya.

A 2007-ben készült felmérés alapján az egyedülállók közül magasabb arányban találunk 35–55 éves korcsoportba tartozókat is, 2010-ben viszont az egyedülállók többsége 34 év alatti férfi, nagyjából közép fokú végzettséggel. Az élettársi kapcsolatban élők (nem házas együtt élők) aránya bár növekedett a fiatalabbak körében, az ilyen típusú párkapcsolat mellett inkább a középkorúak döntöttek és az utóbbi vizsgált évben jelentősen növekedett a nem házas együtt élők aránya az 55 év fölöttiek korcsoportjában is, 7-ről 21 százalékra. Többségük szakiskolai végzettséggel rendelkezik, és bár az erdélyi élettársi kapcsolatban élők közt kevés felsőfokú végzettségűt találunk, arányuk növekvő⁸ tendenciát jelez. Az elváltak nagy többsége 35–55 év közötti, ugyanakkor a legutóbbi adatok szerint 2007-hez képest 7,7 százalékkal nőtt az elváltak körében az 55 év fölöttiek aránya, továbbá az elváltak közt jóval több nőt találunk, mint férfit. Az elváltak és egyedül állók csoportjában a házasokhoz viszonyítva nagyobb az iskolázottabbak aránya. A lakóhely és a családi állapot között nincs szignifikáns összefüggés, viszont a kereszt-táblánk erre vonatkozó információi sem elhanyagolhatók: az elváltak körében több a városi állandó lakhellyel rendelkező, másrészt a házasok kis arányú növekedése figyelhető meg falun és egyben csökkenésük városban. Az egyedülállók közt 2007-ben több volt a vidéki, 2010-ben viszont többségük városi, ellentétben az élettársi kapcsolatban élőkkel, akiknél ez előbbi tendencia fordítottját találjuk. A különböző családi állapotban élők demográfiai jellemzőit, mint a kor, nem, iskolázottság és lakóhely az 1. táblázat foglalja össze.

7 2007-ben a teljes mintában 17, 2010-ben 18,2 százalék az egyedülállók aránya. A 27 év alatti házasok 2007-ben 23,1, 2010-ben pedig 18,1 százalékot tettek ki.

8 15 százalékpontos növekedés figyelhető meg a vizsgált periódusok között.

1. táblázat. Kor, nem, végzettség és lakóhely szerinti megoszlás a családi állapot függvényében, Erdélyben (%)

		egyedülálló		házas		nem házas együtt élő		elvált		özvegy		összesen	
vizsgált év		2007	2010	2007	2010	2007	2010	2007	2010	2007	2010	2007	2010
Kor	27–34 éves	29,4	47,6	1,9	14,9	26,7	29,2	7,7	3,8	0	0	14	1,7
	35–55 éves	41,2	26,2	46,1	43,2	66,7	0,	7,7	3,8	11,8	4,7	40,1	34,
	55 év fölött	29,4	26,2	38	42	6,7	20,8	34,6	42,3	88,2	9,3	4,9	49,8
	összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	769	773	769	773	769	773	769	773	769	773	769	773
Nem	férfi	61,2	63,9	49,7	2,4	3,3	47,8	26,9	40	16	24	43,7	47,6
	nő	38,8	36,1	0,3	47,6	46,7	2,2	73,1	60	84	76	6,3	2,4
	összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	767	762	767	762	767	762	767	762	767	762	767	762
Végzettség	általános	20	23,8	28,1	27,3	33,3	39,1	23,1	11,1	2,6	66,1	31,8	33,3
	szakiskola	30,8	21,4	3,3	29,6	46,7	34,8	26,9	33,3	23,4	14,2	32,6	26,3
	középfokú	26,2	3,7	24,	31,7	13,3	4,3	26,9	37	1,3	14,2	22,8	28,
	felsőfokú	23,1	19	8,2	11,4	6,7	21,7	23,1	18,	12,6	,	12,8	11,8
	összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	74	744	74	744	74	744	74	744	74	744	74	744
Lakóhely	falu	7,4	46,8	49,4	1,9	46,7	2,2	46,2	42,3	47,2	2,9	49,	1,2
	város	42,6	3,2	3,3	48,1	3,3	47,8	3,8	7,7	2,8	47,1	0,	48,8
	összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	N	769	742	769	742	769	742	769	742	769	742	769	742

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2007, 2010)

A családi állapot és az egyének havi jövedelmének összefüggéseit vizsgálva megállapítható mind az egyedülállók, mind pedig az élettársi kapcsolatban élőkrol, hogy többségük jövedelme 800 lej alatt volt 2007-ben, ugyanakkor az egyedülállók egyötödének havi jövedelme 800 és 1500 lej közötti, az egyéb családi állapotúak esetében a 800–1500 lejes egyéni jövedelemmel rendelkezők aránya ennél jóval alacsonyabb. 2010-ben a korábbi évhez képest 15 százalékkal nőtt a 800–1500 lej között kereső egyedülállók aránya. Az élettársi kapcsolatban élők anyagi helyzete jelentősen nem változott, ennek a csoportnak majdnem fele (48 százaléka) keresett maximum 800 lejt, egyötödük pedig 300 lejes, vagy annál kisebb jövedelemmel rendelkezett.

A párkapcsolati formák társadalmi-gazdasági jellemzői

A megkérdezettek családi állapotára vonatkozó adataiból kialakítottuk a párkapcsolati formák két olyan kategóriáját, amelyek segítségével feltételezésünk szerint további eltérő szocio-demográfiai mintázatok és értékmintázatok mutathatók ki. Az adott évbéli házasságokat és özvegyeket egy csoportba soroltuk, ezt a kategóriát a továbbiakban úgy kezeljük, mint *hagyományos*

párkapcsolati formában élőket. A második csoportba soroltuk a 27 év feletti egyedülállókat, a nem házas együtt élőket és az elváltakat,⁹ ők képezik a *nem hagyományos* kapcsolatban élők csoportját. Hipotézisünk szerint a két különböző párkapcsolattípusban élők eltérnek egymástól szociológiai, demográfiai, gazdasági jellemzőikben, valamint értékkonceptióikban. Elsőként a társadalmi-gazdasági jellemzők mentén vizsgáljuk a két párkapcsolati kategóriát, amelyről összesítést a 2. táblázatban találunk.

2. táblázat. *A hagyományos vs. nem hagyományos párkapcsolati formában élők társadalmi-gazdasági jellemzői, Erdélyben (%)*

	Párkapcsolati forma 2007 N=745			Párkapcsolati forma 2010 N=742		
	hagyományos	nem hagyományos	összes	hagyományos	nem hagyományos	összes
Iskolai végzettség						
általános	33,3	22,6	31,8	35,5	24,1	33,4
szakiskola	32,7	32,1	32,6	26,3	26,3	26,3
érettségi	22,5	24,5	22,8	28,1	30,1	28,4
felsőfokú	11,4	20,8	12,8	10,2	19,5	11,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Átlagéletkor	54,7 év	47,4 év	53,7	56,4 év	45,1 év	54,4
Lakóhely						
város	51,1	46,8	50,5	47,8	53,1	48,7
falu	48,9	53,2	49,5	52,2	46,9	51,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gazdasági aktivitás						
aktív	52,7	64,2	54,4	37,9	62,9	42,2
inaktív	47,3	35,8	45,6	62,1	37,1	57,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2007, 2010)

A családi állapotok segítségével kialakított összevont kategóriák szerint 2007-ben az erdélyi lakosság 85,8 százaléka hagyományos párkapcsolatban élt és 14,2 százalékuk választotta a párkapcsolatok valamilyen alternatív formáját. A két különböző típusú párkapcsolatban élők között iskolázottság szempontjából a végzettség két szélső kategóriájában (alapfokú és felsőfokú) van a legnagyobb különbség, a hagyományos kapcsolatban élőknel 2007-ben szignifikánsan

⁹ Mivel nem rendelkezünk információval a megkérdezettek korábbi családi állapotáról, meglehet, hogy olyan személyeket, akiknek korábban volt válásuk, de most házasságban élnek vagy özvegyek, a hagyományos párkapcsolatban élők közé soroltunk, ami az új változónk megbízhatóságát gyengítheti.

nagyobb az általános iskolával rendelkezők aránya, a nem hagyományos kapcsolatban élők között pedig 9,4 százalékkal több a felsőfokú végzett.

2010-ben 17,4 százalék az alternatív kapcsolatban élők aránya, ehhez a növekedéshez az egyedülállók és nem házas, de együtt élő párok, valamint az özvegyek számarányának növekedése járult hozzá, a domináns (82,6 százalék által választott) párkapcsolati forma azonban továbbra is hagyományos házastársi kapcsolat.

Iskolai végzettség szempontjából a hagyományos párkapcsolatban élők egyharmada általános iskolába járt, és kevés közöttük a felsőfokú végzettséggel rendelkező (10,2 százalék). A nem hagyományos kapcsolatban élők közt szignifikánsan alacsonyabb az alapfokú (általános) végzettségűek aránya és nagyobb arányban találunk közöttük érettségizetteket és felsőfokú végzettséggel rendelkezőket: míg a nem hagyományos kapcsolatban élők 19,5 százaléka folytatott valamilyen felsőfokú tanulmányokat, a hagyományos párkapcsolatban élők közül csak 10,2 százalék.

Életkor szerinti megoszlás alapján a hagyományos párkapcsolati formában élők idősebbek, mindkét vizsgált évben, azonban ez a különbség nem szignifikáns, akárcsak a térbeli eloszlást is mutató lakhely szerinti különbségek. A hagyományos kapcsolatban élők közt legutóbb picivel magasabb volt a falun élők aránya, szemben a nem hagyományos kapcsolatban élőkkel, ahol a városiak voltak többségben. 2007-ben a nem hagyományos kapcsolatban élők közt a falun élők voltak felülreprezentálva, a településtípus szerinti megoszlás mintázata a párkapcsolat típusának függvényében hasonló a korábban már vizsgált lakóhely és családi állapot szerinti megoszlásokhoz.

Gazdasági aktivitás szempontjából a nem hagyományos párkapcsolatban élők kétharmada gazdaságilag aktív (2010), a hagyományos kapcsolatban élőkkel szemben: utóbbiak esetében csak egyharmaduk aktív és kétharmaduk gazdaságilag inaktív. 2007-ben a hagyományos kapcsolatban élők gazdasági aktivitása jóval magasabb volt, az alternatív életformát választók közt pedig hasonlóan kevesebb az inaktívak aránya.

Mivel a vizsgált változók egymással is összefügghetnek és eredményeink némileg ellentmondásosak (a családi állapot és életkor szerinti megoszlásokban szignifikáns különbség mutatható ki, viszont az összevont párkapcsolati formák és az átlagéletkor estében nincs megbízható összefüggés, továbbá valószínűsíthető, hogy a gazdasági aktivitás a kor függvényében változik, ebből következőleg a párkapcsolati forma kialakítására a gazdasági aktivitás nincs közvetlen befolyással), logisztikus regresszió segítségével kontrolláljuk az összefüggéseket.¹⁰ A négy független változó (végzettség, életkor, lakhely, gazdasági aktivitás) bevitelkor a 2010-es minta esetében a teljes modell szignifikáns, viszont az összes változó együttes hatását mérve csak az életkor változó hatása szignifikáns. Az eddig leírt különbségek mögött tehát a regressziós modell szerint egyetlen fő hatás található, éspedig a megkérdezettek életkora, vagyis minél idősebb valaki, annál valószínűbb, hogy hagyományos kapcsolatban él és a nem hagyományos, alternatív kapcsolati formákat nagyobb valószínűséggel választják a fiatalabb generáció tagjai. A modell eredménye, valamint az a tény, hogy a hagyományos kapcsolatban élők kategóriájában a házasságban élők, a nem hagyományos kapcsolatban pedig a 27 év fölötti egyedülállók felülreprezentáltak, magyarázata annak is, hogyan alakultak időben a családdal kapcsolatos társadalmi normák.

¹⁰ A logisztikus regressziós modellt lásd: Függelék: A1. és A2. táblázat.

A házassággal – mintá domináns kapcsolati formával – szemben támasztott elvárás volt a leg-erőteljesebb, amint az idősebb korosztály példája alátámasztja.

A PÁRKAPCSOLATOK JELLEMZŐI AZ ÉRTÉKRENDSZER ALAPJÁN

A szakirodalom tetemes része vizsgálta már a vallásosságnak az egyének gazdasági és demográfiai viselkedésére gyakorolt hatását, a párkapcsolat-típusoktól a válások, termékenység, iskolai végzettség, munkaerő-piaci helyzet és vallásosság összefüggésein át. A vallásos szemléletmód nemcsak az egyéni cselekvésekben tapasztalható költség-haszondöntésekre gyakorol hatást, hanem a házastársak közös cselekvéseire is (Lehrer 2009). A vallási beállítódás az egyének szigorú értelemben vett vallásos szféráján túl jelen van a gyerekeveléssel kapcsolatos kérdésekben, az idő és pénz allokációjában, a társadalmi kapcsolatok építésében, sőt egyes esetekben a lakóhely kiválasztásában is, egyszóval minden olyan cselekvésben, amely a pár együttes döntéshozását, bekapcsolódását igényli. A párok homogám vallási beállítódása stabilizáló szerepet tölt be a kapcsolatban, míg a vallási heterogámia destabilizáló lehet, növeli a konfliktusok kialakulását és a válás esélyét (Lehrer 2009). Magyarországi és erdélyi magyarok körében végzett összehasonlító vizsgálata alapján hasonló következtetést von le Földházi (2009) tanulmánya, amely az első házasság felbomlásának kockázati tényezőit összegzi és megállapítja, hogy az erdélyi magyarok tradicionálisabb keretekben gondolkodnak házasságról és válásról egyaránt, ami összefüggésben áll a népesség vallásos szemléletével. Ennek alapján feltételezzük, hogy a hagyományos párkapcsolatban élők vallásosabbak a nem hagyományos kapcsolatban élőknel.

A VALLÁSOSSÁG VIZSGÁLATÁNAK EREDMÉNYEI

A Kárpát Panel több dimenzióban is mérte a vallásosságot, ezek közül a párkapcsolati formák a személyes vallási aktivitással (milyen gyakran szokott imádkozni), az istenhittel és az intézményes vallási aktivitással (templombajárás gyakorisága) mutattak szignifikáns összefüggést, és kevésbé a vallásos identifikációval (mennyire tartja magát vallásosnak valaki).

3. táblázat. *Isten fontossága a párkapcsolati típusának függvényében*

Mennyire fontos Isten az ön életében? (1 – egyáltalán nem fontos, 10 – nagyon fontos)		
Párkapcsolati forma	2007	2010
hagyományos	9,02	8,99
nem hagyományos	8,44	8,46
Összesen	8,94	8,90
Szignifikancia	0,009	0,004

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2007, 2010)

4. táblázat. Az imádkozás gyakorisága a párkapcsolat típusának függvényében (%)

A templomi szertartásokon kívül milyen gyakran szokott imádkozni? (naponta imádkozók aránya)		
Párkapcsolati forma	2007	2010
hagyományos	66,9	64,2
nem hagyományos	55,3	49,2
Összesen	64,8	61,6
Szignifikancia	0,036	0,003

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2007, 2010)

A hagyományos párkapcsolatban élők 2007-ben és 2010-ben egyaránt fontosabbnak tartották Istent, 2010-ben a személyes vallásgyakorlat dimenziójában is a hagyományos párkapcsolatban élők szignifikánsan vallásosabbak voltak, a nem hagyományos párkapcsolat-típusban élők-nél (lásd: 3. és 4. táblázat). Az intézményes vallásgyakorlás 2007-ben szignifikánsan alacsonyabb volt a nem tradicionális kapcsolatban élők-nél, akiknek egyharmada (32,2 százalék) csak ünnepek alkalmával járt templomba és 24,7 százalékuk évente vagy annál is ritkábban, szemben a hagyományos kapcsolatban élőkkel, akiknek több mint fele (65,3 százalék) legalább havonta egyszer eljárt templomba. Ehhez képest 2010-ben mindkét csoportban növekedett az intézményes vallástalanodás, a nem hagyományos kapcsolatban élők közt nőtt azoknak a száma, akik ritkán, vagy soha nem járnak templomba (26,6 százalék), és a hagyományos kapcsolatban élők közt csökkent a legalább havonta templomba járók aránya (58,5 százalék). Az intézményes vallásossági formától való távolódásra vonatkozó eredményeink alátámasztották Gog (2007), a vallásosság sajátos, modern típusáról szóló megállapításait, amelyek szerint az egyének – többek között – életviláguk pluralizálódásának hatására olyan vallási felfogást alakítottak ki, amelyben a vallás személyes, privát formáját előnyben részesítették az intézményes vallással szemben, azaz egyre kevésbé érezték szükségét hitük társadalmi intézményesítésének. Ez a gyakorlat ugyanakkor nem a vallás elhagyását, hanem inkább egy új vallási felfogást, Luckmann (1996) szavaival a „láthatatlan vallás” jelenségét takarja. A modern társadalmakban a vallás de-institucionalizálódása, valamint a vallási eszmék növekvő szinkretizmusa demoralizációs folyamathoz vezet, a vallás és az erkölcs különválnak, mi több hosszútávon a korábban érvényes közösségi erkölcsi normák érvényüket veszítik (Gog 2007: 60). Románia esetében viszont ez a hatás kevésbé érezhető például a hagyományos családi erkölcsi normák szintjén, mivel egyrészt a modernizációs folyamat késve kezdődött, másrészt a kommunista korszakban a vallástalanítás mellet nem erodálódott a párkapcsolatok hagyományos formája, például a házasság.

Az erdélyi magyarok 98,4 százaléka nyilatkozta 2010-ben, hogy hisz Istenben,¹¹ 2007-ben pedig 95,7 százalékuk.¹² Látszólag a vallásosság ilyen szempontú elfogadása párkapcsolattól függetlenül igen nagyarányú. Viszont az egyének önmagukról kialakított vallásos felfogását a

11 Gog (2007: 56) adatai alapján a románok 91 százaléka hiszi Isten létezését.

12 2007-ben szerepeltették a „nem tudom” válaszlehetőséget is, ekkor a népesség 1,6 százaléka választotta ezt az opciót.

párkapcsolat típusának függvényében vizsgálva csak a hagyományos kapcsolatban élők közt találunk jelentősebb arányú intézményes vallásossági formával azonosulót (5. táblázat). A nem hagyományos kapcsolatban élők csaknem háromötöde a vallásosság privát formáját részesíti előnyben, ők a maguk módján vallásosak, és mindkét évben nagyobb arányban voltak köztük nem vallásos egyének, ellentétben a hagyományos kapcsolatban élőkkel. Korábban már láthattuk, hogy a párkapcsolati forma kialakítását leginkább az életkor befolyásolja, így valószínűleg az új típusú vallási felfogás is a fiatalabb korosztályokra inkább jellemző.

5. táblázat. *Vallásos önbesorolás változása a párkapcsolat típusának függvényében (%) (2007: N=762, 2010: N=734)*

	Nem hagyományos kapcsolat		Hagyományos kapcsolat		Összesen	
	2007	2010	2007	2010	2007	2010
Minek tartja magát?						
Vallásos az egyház tanítása szerint	30,6	36	41,9	46,5	40,3	44,7
Vallásos a maga módján	64,8	60,8	56,1	51,7	57,3	53,3
Nem vallásos	4,6	3,2	1,7	1,8	2,1	2,0
Meggyőződéses ateista	0	–	0,3 ¹³	–	0,3	–
Összesen	100	100	100	100	100	100

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2007, 2010)

Megvizsgáltuk a vallási hagyomány részét képező doktrína elemeinek, mint például a menny, a pokol, a bűn vagy a halál utáni életben való hit és a párkapcsolatok típusainak összefüggését. Feltételezésünk, hogy a hagyományos kapcsolatban élők egyházi világnézete kevésbé erodált, emiatt nagyobb arányban találunk köztük a keresztény alaptanításokban hívőket. A népesség több mint fele nyilatkozta azt, hogy hiszi az alaptanításokat, de nincs szignifikáns különbség a doktrínákat elfogadók és párkapcsolatok típusa között. Bár nem jelentéktelen azoknak az aránya, akik befogadják az új vallási/spirituális eszméket (a telepátiaiban hívők a népesség egynegyedét tették ki 2010-ben), a nagy többség továbbra is a hagyományos, keresztény elveket tartja hite alapjának. Egyetlen esetben szignifikáns összefüggést is találtunk a párkapcsolati forma és halál utáni életben való hit kapcsolatában: a hagyományos kapcsolatban élők kétharmada, és a nem hagyományos kapcsolatban élők fele hitte 2010-ben, hogy létezik élet a halál után. Sorin Gog a már korábban idézett tanulmányában szembeállította a deklarált vallásosság széles körű elterjedését a keresztény tanításokban hívők relatíve alacsony arányával, és úgy vélte, hogy az egyének strukturális helyzete játszik leginkább szerepet a vallással kapcsolatos hagyományos tanítások leépülésében, mivel az urbánus, iskolázott réteg éppen helyzetéből fakadón jobban ki van téve az élet/világ pluralizálódásának (Gog 2007: 56). Tanulmányunkban viszont elsősorban az volt a célunk, hogy a családi állapot és párkapcsolat összefüggésében vizsgáljuk a vallásosságot, magyarázó változóként kezelve. Úgy véljük, hogy a vallásosság bizonyos dimenziói tehát

13 2007-ben 762 személyből 2 vallotta magát meggyőződéses ateistának.

egyikét képezik azoknak az értékrendbeli különbségeknek, amelyek fellelhetők a két párkapcsolati formában élők között.

AZ ÉRTÉKRENDVIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

A továbbiakban rátérünk az értékrendvizsgálat eredményeinek bemutatására. Az erre használt huszonhat itemet tartalmazó standard teszt a válaszadók értékpreferenciáit méri, ahol a válaszadóknak 1-től 5-ig terjedő skálán kell megítélniük, mennyire fontosak számukra bizonyos értékek. A két eltérő párkapcsolati formában élők válaszainak átlaga csak a család megítélésében különbözött egymástól szignifikánsan mindkét évben. 2007-ben a hagyományos kapcsolatban élők átlagosan 4,72-re értékelték a család fontosságát, a nem hagyományos kapcsolatban élők ehhez képest mindkét évben ennél alacsonyabbra, az első vizsgált esztendőben 4,37-re, 2010-ben pedig 4,40-re; utoljára 4,63 volt ez az érték a hagyományos kapcsolatban élőkénél.

Faktoranalízissel vizsgálva az értékorientációk négy csoportját különítettük el, különválasztva a két típusú kapcsolatban élőket. A hagyományos párkapcsolatban lévőknél a közösségi értékekre fókuszáló tradicionalizmus dominál. A főkomponens-módszert alkalmazva négy faktor esetén 61 százalék az összvariancia. Az első faktor 39,1százalékot magyaráz, és a család, valamint a tágabb közösség iránti felelősségérzet és a vallásosság elemeit tartalmazza, ezért *tradicionalista* faktornak nevezzük. A második, *egyéni cél-érték*faktorban (mely a variancia 11 százalékát magyarázza) lehangsúlyosabban a munka és megbecsülés jelenik meg. A harmadik, *idealizmus* faktor (5,8 százalékos magyarázóerővel) egyrészt magában foglal olyan humanista elemeket, mint a közösség segítése, szerelem, boldogság, szépség világa, másrészt megjelennek egyéni célok is, mint az önmegvalósítás. A negyedik, *teljesítmény-hatalom* faktorban (5 százalékos magyarázóerővel) egyértelműen különválnak az önkiteljesítésre, individualizmusra vonatkozó elemek, társulva a vezetés jogával és a materializmussal.

A nem hagyományos párkapcsolatban élők faktorstruktúrája részben eltérő a hagyományos kapcsolatban élőkétől, fontosabb sorrendbeli változás is megfigyelhető. Esetükben a főkomponens inkább egy *harmonikus-altruista* világképpel írható le, amelyben nagy hangsúllyal van jelen az erkölcsösség és becsület, (az összvariancia 55.6 százalék, az első faktor magyarázóereje ebből 36.6 százalék). A második faktor (9 százalékos magyarázóerővel), ami a hagyományos párkapcsolatban élőkénél leginkább a *teljesítmény-hatalom* faktorának felel meg, itt kiegészül a változatos élet, siker és önmegvalósítás elemeivel, továbbá legnagyobb súllyal a vezetésre való jog dominál ebben a faktorban. A harmadik faktorban (magyarázó ereje: 5,2 százalék) különülnek el a *közösségi-tradicionalis*, vallási, nemzeti értékek, a negyedik faktor (4,8 százalékos magyarázóerővel) pedig a privát szféra *idealizmus*ához szükséges elemeket foglalja magába. Utóbbiban nagy súllyal jelenik meg a pénz fontossága, a család, valamint a munka, és bár ehhez a faktorkhoz kapcsolódik a szerelem és boldogság, faktorsúlya nem olyan erőteljes, mint az előző elemeknek.

A két csoport értékrendjének faktorstruktúráját összehasonlítva (9. és 10. táblázat) láthatjuk, hogy az általunk hagyományos kapcsolati formában élőknek tekintettek csoportjában leginkább a tradicionalizmushoz kapcsolható értékek dominálnak, és a nem hagyományos kapcsolatban élőkénél jóval kisebb faktorsúllyal jelennek meg olyan tényezők, mint a hit, a vallás és a

magyarság. Feltételezésünk, amely szerint a nem hagyományos kapcsolatban élők értékrendje inkább az individualizáció irányába mutat, nem igazolódott, a két csoport tehát nem helyezhető el egyértelműen az értékrendvizsgálatokban elterjedt szélső világnézeti pólusok mentén, mint a tradicionális-(poszt)modern vagy altruista-individualista világgépek. A nem hagyományos kapcsolatban élőkénél a közösségi szféra kiegyensúlyozottsága, az altruizmus (erkölcsösség, becsület, másokkal való harmonikus viszony) előbbre kerül az individualista törekvéseknél (öncélúság, teljesítmény) és az utóbbi faktor összvarianciából magyarázott hányada is jóval kisebb. A nem hagyományos párkapcsolatban élők faktorstruktúrájában továbbá látványosabb a deszakralizált erkölcsiség megjelenése, amelynek elméleti hátterét a párkapcsolat-típusok és válásosság összefüggésének elemzésekor érintettük. A faktorelemzés alapján egyelőre nem igazolt a demoralizációs jelenség, annak ellenére, hogy a fiatalabb, alternatív kapcsolatban élők esetében a főkomponensből teljesen kimaradtak a vallásos és spiritualista tényezők, ellenben a vallásgyakorlati következményei, az erkölcsösségre, a becsületre, a mértékletességre, mások tiszteltetére, a békére és segítségre vonatkozó erények a vallástól elválva tömörültek egy faktorba, és párosultak a személyes szabadság értékével, amely a hagyományos kapcsolatban élők főkomponenséből hiányzik.

6. táblázat. *A két eltérő típusú párkapcsolat-típusban élők faktorstruktúrája 2010-ben*

Hagyományos kapcsolatban	1	2	3	4	Nem hagyományos kapcsolatban	1	2	3	4
Istenben való hit	0,73	0,06	0,10	-0,06	erkölcsösség	0,80	0,13	0,16	0,02
vallás	0,70	-0,26	-0,14	0,27	megbecsülés	0,71	0,21	0,07	0,22
magyarság	0,66	0,16	0,32	-0,12	személyes szabadság	0,66	0,39	-0,04	0,19
család	0,64	0,11	0,07	-0,09	mértékletesség	0,65	0,33	0,18	0,10
hagyományok	0,61	0,20	0,10	0,33	jó viszonyban lenni az emberekkel	0,63	0,20	0,20	0,26
mások véleményének tisztelete	0,57	0,34	0,42	0,18	mások véleményének tisztelete	0,60	0,37	0,27	0,01
békés világ	0,56	0,56	0,00	0,09	hagyományok	0,58	0,16	0,43	-0,03
mértékletesség	0,51	0,38	0,29	0,31	békés világ	0,57	0,00	0,30	0,40
mások segítése	0,49	0,45	0,38	0,12	igaz barátság	0,54	0,33	0,22	0,29
munka	0,00	0,71	0,30	0,12	mások segítése	0,48	0,37	0,41	0,07
megbecsülés	0,52	0,64	0,20	0,12	vezetésre való jog	0,19	0,74	0,07	0,05
erkölcsösség	0,53	0,59	0,12	0,09	mindig megszerezhesse, amit akar	0,16	0,71	0,09	0,03
szakmai érvényesülés	0,02	0,56	0,52	0,29	változatos élet	0,18	0,71	-0,04	0,03
jó viszonyban lenni az emberekkel	0,48	0,53	0,01	0,33	szakmai érvényesülés	0,19	0,64	0,13	0,27
személyes szabadság	0,37	0,49	0,20	0,41	siker	0,25	0,63	0,06	0,37
igaz barátság	0,44	0,47	0,36	0,19	önmegvalósítás	0,27	0,55	0,25	0,17
siker	0,02	0,41	0,30	0,29	mindig elérje céljait	0,18	0,52	0,03	0,19

Hagyományos kapcsolatban	1	2	3	4	Nem hagyományos kapcsolatban	1	2	3	4
közösségi problémákkal foglalkozás	0,24	0,07	0,74	0,18	vallás	0,14	-0,07	0,72	0,28
szerelem, boldogság	0,15	0,15	0,72	0,05	Istenben való hit	0,33	-0,11	0,70	0,27
változatos élet	0,07	0,13	0,72	0,41	közösségi problémákkal foglalkozás	-0,01	0,51	0,58	-0,14
önmegvalósítás	0,11	0,46	0,61	0,26	magyarság	0,41	0,26	0,49	-0,02
szépség világa	0,30	0,17	0,53	0,23	szépség világa	0,25	0,33	0,44	0,12
mindig megszerezhesse, amit akar	0,04	0,10	0,26	0,85	pénz	0,04	0,35	0,10	0,63
mindig elérje céljait	0,16	0,42	0,20	0,73	család	0,49	-0,14	0,10	0,60
vezetésre való jog	0,02	0,07	0,49	0,72	munka	0,06	0,44	0,15	0,60
pénz	0,08	0,44	-0,03	0,52	szerelem, boldogság	0,43	0,24	0,17	0,51

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2010)

A 2007-ben nyert adatokból álló faktorstruktúra grafikai megjelenítését terjedelmi okból a mellékletbe helyezzük (A3. táblázat). Hasonló módszert alkalmazva négy faktor esetén, a hagyományos kapcsolatban élőknek olyan főkomponens jött létre, amely nagy hasonlóságot mutat a 2010-es nem hagyományos kapcsolatban élők főkomponensével. Különbség azonban, hogy a hagyományos kapcsolatban élők vallásosságmentes erkölcsiségéhez nem társult privát értékekre utaló tényező (például személyes szabadság), ellenben a nem hagyományos kapcsolatban élőknek a főkomponensben a becsület, tisztelet, mértékletesség, erkölcs mellett találunk olyan elemeket is, mint a személyes szabadság, szakmai érvényesülés, siker, tehát egyéni érértéktényezők is jelen vannak.¹⁴ Összességében a faktorstruktúra alapján nincsenek jelentős értékrendbeli különbségek a kétféle párkapcsolat-típusban élők között.

A CSALÁDDAL ÉS CSALÁDON BELÜLI MUNKAMEGOSZTÁSSAL KAPCSOLATOS BEÁLLÍTÓDÁS

Elemzésünk utolsó részében a családi élettel kapcsolatos beállítódást elemezzük a párkapcsolat-típusok és nemek függvényében. Az értékrendi elemzések, ezen belül a családot középpontba helyezők is felvetik a közép- és kelet-európai társadalmakban konzerválódott tradicionális szerepfelfogás kialakulásának miertjét. A kérdéssel foglalkozó kutatók (Voicu 2001, Geambaşu 2004; Magyar-Vincze 2004; Pongrácz 2005) egybehangzóan állítják az államszocializmus ha-

14 A nem hagyományos kapcsolatban élők faktormodelljében 54,8% az összvariancia, a hagyományos kapcsolatban élőknek 53,4%-os, csak jelentős információvesztés mellett tudunk értelmes faktorokat definiálni, a pénz és munka változókat alacsony sajátértékük miatt kihagytuk az elemzésből; a főkomponens mindkét csoportban egyharmad résszel járult hozzá az összvarianciához.

tásgyakorlását az egyének magánszféráját meghatározó értékek befolyásolására. A szocializmus ugyan támogatta az emancipációs törekvéseket, de az életforma és egy sor más döntés megválasztásának szabad jogát megtagadták az egyénektől, akik az állami ellenőrzést a magánszféra, s egyszersmind a hagyományos, patriarchális viszonyok fenntartásával igyekeztek kizárni. A kommunizmus korszakában a társadalom kvázi-modernizálódott, a folyamat leírására használatos a „pseUDO-modernitás” fogalma (Voicu 2001: 50), a vallásosság dimenziójában megegyezik az intézményes vallástalanodás terjedése és a deklarált vallásosság magas fokának továbbélése közötti ellentmondással, továbbá az egyéni döntésekre jellemző hezitálással. Egy dilemmás állapotról van szó, hiszen egymás mellett és olykor egymás ellenében vannak jelen tradicionalista és modern normák, így lehetséges, hogy az egyéni törekvések és a közvélemény várakozásai gyakran nem esnek egybe.

A nemi szerepek megítélése kapcsán Kelet-Európa országaiban is elvárt lenne a kiegyensúlyozottabb munka- és szerepmegosztás, ha az állam azon törekvéséből indulunk ki, amely a nők tömegeinek munkába állítását tűzte ki célul. Ennek ellenére a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban Magyarországot (Pongrácz–Murinkó 2009) és Romániát (Luca 2005) is a tradíciók által orientált értékrend jellemzi, amelynek oka elsősorban a kényszerű, államilag felülről „előírt” és ideológiailag vezérelt (női) munkavállalás kialakításának körülményeiben keresendő. Ez a folyamat inkább a nők kettős teherviselését eredményezte, semmint a háztartási munka partnerek közötti egyenlőbb megosztását.

A családról alkotott elképzeléseket és nemi szerepekkel kapcsolatos beállítódást egy kilenc itemből álló kérdéssorra adott válaszok megoszlásai alapján vizsgáltuk, ahol a megkérdezetteknek egy ötfokú skála (1 – egyáltalán nem ért egyet, 5 – teljes mértékben egyetért) segítségével kellett kinyilvánítani az állításokkal kapcsolatos véleményeiket. A vélemények időbeli változásának összehasonlítására sajnos nincs lehetőség,¹⁵ mivel a 2007-es felméréskor ez a kérdésblokk nem szerepelt a vizsgálatban, viszont egy későbbi adatfelvétel eredményeivel való összevetéshez kiindulópontként szolgálhatnak a 2010-es eredmények. Az általunk kapott eredmények azt igazolták, hogy a hagyományos párkapcsolatban élők nagyobb átlagban értettek egyet azzal, hogy elsősorban a nőknek kell munkaidejüket a gyermekek megszületése után azoknak szükségleteihez igazítani, továbbá a nők nagyobb átlagban értettek egyet ezzel a kijelentéssel, mint a férfiak. A nemi szerepek és családi szerepminták megalapozásában történelmi-társadalmi viszonyok játszanak szerepet, konzerválódásában az életkörülmények és egyéni jellemzők is hozzájárulnak (Cseh-Szombathy 1979). Amennyiben a hagyományos felfogás felől közelítjük meg a kérdéskört, amely értelmében a nőknek inkább a családdal, gyerekneveléssel kell foglalkozni és a család ellátása számukra nem teher, hanem inkább öröm, érthetőek a kapott eredmények.

A továbbiakban az egyének beállítódásait vizsgáljuk a családi állapot függvényében, a feltett kérdéssorból az egyetértők válaszainak százalékos megoszlásáról a 11. táblázat ad eligazítást. Összességében három kérdésben van egyértelmű konszenzus, ezek a megkérdezettek nagyarányú egyetértését tükrözik. Ezek a háztartási feladatokat és a gyermekfelügyeletet ölelik fel, mint

15 A Kárpát Panel nemi szerepekkel kapcsolatos kérdésblokkja eltérő a nemzetközi értékrend kutatásokban (pl. European Social Survey) használt azonos témájú kérdésblokktól is, ami korlátozza az országos vagy akár nemzetközi összehasonlítást.

olyan területeket, amelyek fenntartásának felelőssége elsősorban a nőkre hárul, nem úgy a nők politikai szerepvállalását, közéleti vezetői tevékenységeit. Az egyetértők csoportján belül legkevésbé a nem házas együtt élők és elváltak értenek egyet a nemek közti egyenlőtlen háztartási munkamegosztással, vagy azzal, hogy a gyerekgondozást főként a nőknek kellene végezni.

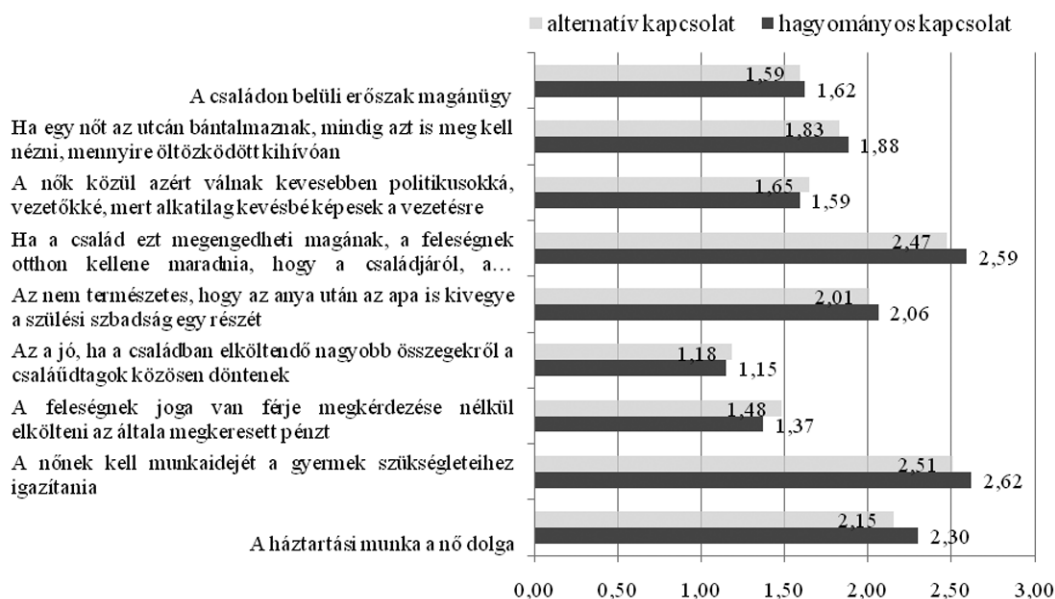
7. táblázat. *A családi élettel kapcsolatos attitűdök családi állapotok szerint (%)*

Családi életre vonatkozó és nemi szerepekkel kapcsolatos felfogások 2010-ben – az adott állítással egyetértők¹⁷ százalékos megoszlása	Családi állapot					
	egyedül- álló	házas	nem házas együtt élő	elvált	özvegy	Össze- sen
1. A háztartási munka a nő dolga.	14,2	59,4	2,8	2,8	20,7	100,0
2. A nőnek kell munkaidejét a gyermek szükségleteihez igazítania.	15,0	61,2	3,2	3,2	17,4	100,0
3. A feleségnek joga van férje megkérdezése nélkül elkölteni az általa megkeresett pénzt.	22,1	62,3	6,5	2,6	6,5	100,0
4. Az a jó, ha a családban elköltendő nagyobb összegekről a családtagok közösen döntenek.	31,2	56,2	0,0	0,0	1,6	100,0
5. Az nem természetes, hogy az anya után az apa is kivegye a szülési szabadság egy részét.	15,3	63,1	2,8	3,2	15,7	100,0
6. Ha a család megengedheti magának, a feleségnek otthon kellene maradnia, hogy a családjáról, a háztartásról és a gyermekekről gondoskodjon.	14,1	63,5	3,8	2,7	15,9	100,0
7. A nők közül azért válnak kevesebben politikusokká, vezetőkké, mert alkatilag kevésbé képesek a vezetésre.	18,8	58,0	5,1	2,2	15,9	100,0
8. Ha egy nőt az utcán bántalmaznak, mindig azt is meg kell nézni, mennyire öltözködött kihívóan.	14,2	56,7	5,0	2,5	21,7	100,0
9. A családon belüli erőszak magánügy.	14,9	63,7	2,4	2,4	16,7	100,0

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2010)

¹⁶ Az egyetértők csoportjába összevontuk az állítással *teljes mértékben*, valamint *inkább egyetértő* válaszokat.

A népesség csekély hányada gondolja, hogy a feleség elköltheti saját keresetét anélkül, hogy engedélyt kérjen erre férjétől, és ennél még kevesebben gondolják, hogy a pénz allokációja a család közös döntéshozatalát feltételezi. Akiik teljesen egyetértettek azzal, hogy a nagyobb kiadások közös családi döntéseken kellene, hogy alapuljanak, azok leginkább házasságban vagy egyedülállóak, és nincs köztük élettársi kapcsolatban élő, sem elvált. Szignifikánsan különbözik a hagyományos és nem hagyományos kapcsolati formában élők véleménye a feleség azon jogáról, hogy elköltheti önállóan keresetét, amely véleményt a nem hagyományos kapcsolatban élők osztaának nagyobb átlagban (6. ábra).

6. ábra. *A családi élettel kapcsolatos beállítódás a párkapcsolat típusa szerint; az újrakódolt válaszokra adott átlagértékek, ahol 1 – egyáltalán nem ért egyet és 3 – teljes mértékben egyetért*

Forrás: Kárpát Panel adatbázis (2010)

Az apák szülési szabadságra menését egyelőre a népesség 35 százaléka nem tartja természetesnek, köztük éppen a házasságban élők felülreprezentáltak, legkevésbé pedig az elváltak vélik természetellenesnek. Az eredmények arra utalnak, hogy a férfiak apai, gyermekgondozó szerepével szembeni elvárás a családtagok körében nem meghonosodott és többségük által nem elvárt. Spéder (2011) az apaszerepekre vonatkozó elvárásokkal kapcsolatban felhívja a figyelmet egy érdekes tényre, és pedig, hogy a nők többsége miközben szimpatikusnak tartja a gyermekgondozó apa képét, ennél jóval kevesebben tartják egyszerre férfiasnak is a gyereknevelésben résztvevő férfiakat, márpedig ezek az elvárások lényegesen befolyásolják a férfiakat családi szerepeik (ki)alakításában. Ezzel az állítással szemben mintegy kétszer ennyien gondolják, hogy a feleségnek inkább kellene otthon maradni és gondoskodni a gyereknevelésről, valamint a háztartási feladatokról, ha a család ezt megengedheti magának. A jelenség nem pusztán az erdélyi társadalomra jellemző, Blaskó (2006) több országra is érvényes helyzetnek tartja, hogy a több-

ség elfogadja azt a típusú háztartási munkamegosztást, amely kialakulta párkapcsolatában, még akkor is, ha egyenlőtlen. Egyik magyarázat szerint, ahol a férfiak társuknál több időt töltenek keresőmunkával, a nők e miatt úgy érzik, a házimunkában indokolt nagyobb szerepet vállalniuk. A másik legkézenfekvőbb magyarázat – amely a párkapcsolat jellegét is figyelembe veszi – az, hogy a házasság nemi munkamegosztási nézetei eleve tradicionálisabbak (Shelton–John 1996). A hagyományos párkapcsolatok esetében az erőteljes tradicionalizmus hazai sajátosság is, amint korábban az értékvizsgálatok fejezetben láthattuk, ilyen keretek között a nők úgy értelmezik otthoni tevékenységeiket, mint amelyek elsődlegesen a gondoskodás, törődés jegyében zajlanak, a család összetartására irányulnak, és esetenként nagyobb sikerélményt nyújtanak a nők számára a keresőmunkánál, melyet inkább érznek tehernek (Shelton–John 1996). A megváltozott munkaerő-piaci viszonyok mellett sok nő vált munkanélkülivé, esetükben lehetséges, hogy eme kényszer módosította attitűdjeiket, így a keresőtevékenységtől eltávolodni kényszerülő nők számára a háziasszonyi, anyai szerep, amellet, hogy társadalmilag legitimált (ellenben a férfiakkal)¹⁷ egy második esélyt is jelent (Blaskó 2006).

Az erdélyi közvélemény majdnem egyötöde gondolja, hogy a nők népszerűtlen politikai szerepvállalása mögött a nők alkati (biológiai) tényezői állnak, az állítással egyetértők közt döntően házasságokat találunk, akárcsak azok közt, akik úgy vélik, a nők utcai bántalmazásának oka kapcsolatban van a kihívó öltözettel. Ez utóbbi állítással összesen 32 százalékuk értett egyet.

A családon belüli erőszak vizsgálata különálló kutatás is lehetne, az általunk használt kérdőívben viszont csak az erőszak megítélésének nyilvánosságával kapcsolatosan mérték az egyének attitűdjét. Korábbi felmérések (Tóth 2003; Virág 2006; Krug 2002) a téma látenciáját igazolták, az adatok főként ezért megbízhatatlanok. A szakirodalom tipikus elkövetőkként a 36–45 közötti férfiakat jelöli meg, a tipikus áldozat pedig ezek felesége, élettársa (Virág 2006: 384). Ezek közül általában a „durvább” esetek kerülnek nyilvánosságra, mivel nemcsak az elkövetők igyekeznek titkolni a bántalmazásokat, hanem az áldozatok is. A megkérdezett erdélyiek relatív többsége (32,7 százaléka) egyetért abban, hogy a családi erőszak nem pusztán magánügy, és ehhez képest a megkérdezettek negyede (22,5 százaléka) gondolja az erőszakról, hogy annak nem kell(ene) a nyilvánosság elé kerülni. A családon belüli erőszak magánügyként kezelésével egyetértők közül 64 százalék a házasságban élők aránya, további 17 az özvegyek és 15 az egyedülállók aránya.

A családi élettel szembeni beállítódást mérő válaszokra kapott átlagértékek közt enyhe különbségek vannak a párkapcsolat-típusok függvényében (6. ábra). Szignifikáns eltérés a hagyományos és nem hagyományos kapcsolatban élők közt a nők munkaidejének a gyermek szükségleteihez való igazítására, valamint a feleség pénzköltési jogára adott válaszok átlagértékeinek összehasonlításában mutatható ki.¹⁸

17 Blaskó (2006) úgy véli, hogy a nőkkel ellentétben a gazdasági szerkezetváltozás miatt munkanélkülivé váló férfiak számára nem létezett olyan szerep, amely legitimálta volna a férfiakat, mint háztartásvezetőt vagy főállású apát. Esetükben funkcióvesztés történt a munkanélküliség hatására, amely a nőket is a hagyományos családi attitűdök irányába mozdította, és ezek a nők a keresőmunkát nagyobb arányban vették másodlagosnak.

18 Mindkét válasz esetében a szignifikancia szint 0,002.

Végezetül, az attitűdkérdésekre adott válaszokból kiindulva, annak függvényében, hogy az állítással való egyetértés, valamint elutasítás tradicionálisabb vagy egyenlőségre törekvőbb hozzáállás elfogadását vagy tagadását jelentette, létrehoztunk egy indexet, amely tükrözi az említett beállítódásokat. E szerint a modern attitűd felé tendálók indexpontszáma a legmagasabb, a tradicionalista jegyeket mutatóké pedig a legalacsonyabb. A szakirodalom szerint ugyanakkor a vélemények többsége a két szélső pólus között helyezkedik el, így nekünk is van egy kevert vagy határozatlan kategóriánk. Valóban a megkérdezettek több mint fele (53 százaléka) ebbe a csoportba sorolódik, ahol összességében, mintegy egyötödük kevesebben kerültek a tradicionális kategóriába és többen a modernbe (27 százalékuk). A párkapcsolat típusának függvényében vizsgálva az eloszlásokat mind a hagyományos, mind pedig a nem hagyományos kapcsolatban élők közt nagyjából egyforma arányban találunk tradicionális attitűddel rendelkezőket, viszont a nem hagyományos kapcsolatban élők egyharmadánál, a hagyományos kapcsolatok egynegyedénél találkozunk modern beállítódásokkal. A családi életéről és a munkamegosztásról való patriarchális vagy egyenlőségelvű gondolkodás szintén olyan különbség, amely kimutatható a két párkapcsolati formában élők között, még akkor is, ha jelenléte nem olyan markáns.

ÖSSZEFOGLALÁS

Elemzésünkben a különböző párkapcsolat-típusok mögött rejlő döntések feltárásakor figyelembe vettünk egyaránt kulturális és strukturális magyarázatokat, a rendelkezésre álló adatok függvényében időbeni összehasonlítást is végeztünk. Tanulmányuk elején abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a különböző párkapcsolat-típusban élők eltérő szociodemográfiai jellemzőkkel írhatók le, továbbá különböznek egymástól értéksemléletben, és a családról, valamint nemi szerepekről alkotott elképzeléseikben. Ennek vizsgálatára hoztuk létre a családi állapotok összevonásával azt a dummy változót, amely alapján végül kialakítottuk hagyományos és nem hagyományos párkapcsolati kategóriáinkat. Ezen túlmenően a stabilabb párkapcsolati formában, vagyis a házasságban élőkkel szembeni előfeltevésünk, hogy ők hagyományos értékrendszerükből kifolyólag részesítik előnyben a házasságot, egyéb párkapcsolati alternatívákkal szemben, míg a kevésbé stabil kapcsolatban élők (elváltak, élettársi viszonyban élők, szinglik) többek között liberálisabb gondolkodásmódjuk miatt döntöttek az adott kapcsolat formája mellett.

Hipotéziseink megalkotásakor a párkapcsolat-típusok melletti döntéseket értékvezérelt cselekvésnek tekintettük, ami nem helytálló a kategorizálás során például az özvegyek esetében, akiket a hagyományos kapcsolatban élökhöz soroltunk, viszont kétségkívül özvegységükről nem normaszzerűen döntöttek. A szakirodalom továbbá a szinglik esetében hívja fel a figyelmet, ennek az életformának a lehetséges kényszerűségére. A kulturalista megközelítés ilyen szempontú korlátjával tisztában vagyunk, ezért sem hagyhattuk elemzésünkben figyelmen kívül a vélemény szociológiai változók hatásának vizsgálatát.

A bevezető részben áttekintett szakirodalommal párhuzamosan bemutattuk az elmúlt évtizedekben zajló párkapcsolati stabilitással és instabilitással kapcsolatos változásokat, rámutatunk ezek lehetséges okaira, itt elsősorban a természetes népmozgalmi statisztikára hagyatkozunk romániai (és kevésbé erdélyi) viszonylatban. A második demográfiai átmenet keretei közt gondolva arra a társadalmi környezetre, amelyben élünk, érvényes a *házasságkötés időpontjának*

kitolódása, valamint a *házasságkötések számának folyamatos csökkenése*, viszont a *válások számának növekedése* kevésbé mondható általános jelenségnek, annál is inkább, hogy a gazdasági válság óta, de a recessziós időszakokban inkább csökkent a válási arányszám. Az elmúlt évtizedekben népszerűvé váltak a házasság hegemoniáját megtörő *alternatív együttélési formák*, és az *első gyermeküket vállaló nők átlagéletkora kitolódott*. Az erdélyiek túlnyomó többsége továbbra is a házasságot preferálja leginkább az együttélési formák közül, az egyszemélyes háztartások aránya pedig inkább az idősebb népességben belül növekedett, tehát nem a fiatal/középkorú szingli életmódúaknak köszönhetően. Az élettársi kapcsolatok stabilitásáról nincsenek adataink, kulturális álláspontunk pedig nem igazolt, hiszen az erdélyi élettársi viszony mellett döntőket inkább az alacsony iskolázottság jellemzi, többségük középkorú, és nem középosztályi értékrenddel, tudatosan elköteleződni nem kívánó, és ennek folytán élettársi kapcsolatot választó fiatal. A demográfiai mutatók közül az életkori változónak volt a leginkább hatása a párkapcsolat típusok szerinti elkülönülésben.

Korábbi kutatásokhoz hasonlóan a mi elemzésünk eredményei is igazolták a stabilnak tekintett, hagyományos párkapcsolat és vallásosság összefüggéseit. A hagyományos kapcsolatban élők több dimenzióban is vallásosabbak az alternatív, kevésbé stabil kapcsolatban élőkénél, amely a faktoranalízissel vizsgált értékmintázatunkban is megjelenik. A nem hagyományos párkapcsolati formában élőkénél 2010-ben erőteljes vallási intézményesülés nélküli erkölcsösség volt kimutatható, és mindkét csoport esetében kevésbé jellemző az individualista öncélkövetés, vagy akár a posztmaterialista faktorkompozíció.

Amint feltételeztük, a különböző párkapcsolat-típusokban eltérőek a családi élettel kapcsolatos attitűdök és a különböző nemi szerepfelfogások, de ilyen téren ennél jóval nagyobb különbségek a nemek közötti összehasonlításban mutathatók ki. Az általunk létrehozott tradicionális–modern attitűd betájolására szolgáló index alapján meglepően kevés volt a hagyományos beállítódással rendelkezők aránya, holott korábban már kimutattuk – igaz, más változók alapján – a tradicionalista értékek dominanciáját. Az egyenlőtlen családi munkamegosztásra és döntéshozásra, a nők nemükből fakadó hátrányos megítélésére, és a biológiai különbségekkel alátámasztott sztereotípiára vonatkozó állításokkal az erdélyi nők többsége (is) egyetért. A nemi szerepmegosztásra adott válaszok alapján kissé sommásan ugyan, de a hagyományos szerepfelfogás konzerváltságára következtetünk, amit elsősorban történelmi és társadalmi okokkal magyaráztunk, mint például az államilag kényszerített emancipáció, a szocialista modernizáció, amely során a nők kettős terhének növekedése közben, az egyének magán szférájuk óvásának igyekezetével egyidőben fenntartották a patriarchális családi viszonyt.

FÜGGELÉK

A1. táblázat. *Bináris logisztikus regresszió, 2010*

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a	lakhely	,253	,217	1,363	1	,243	1,288
	életkor 2010	,040	,007	29,689	1	,000	1,041
	aktivitás	,001	,012	,012	1	,912	1,001
	végzettség	-,063	,113	,309	1	,579	,939
	Constant	-,474	,555	,729	1	,393	,622

Forrás: Kárpát Panel (2010) adatbázis alapján

1. Nagelkerke $R^2=0,099$

2. Függő változó: párkapcsolati forma

A2. táblázat. *Bináris logisztikus regresszió, 2007.*

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a	végzettség	-,199	,115	2,987	1	,084	,820
	lakhely	-,190	,226	,709	1	,400	,827
	életkor 2007	,026	,008	10,373	1	,001	1,026
	aktivitás	-,170	,239	,510	1	,475	,843
	Constant	1,125	,632	3,169	1	,075	3,080

Forrás: Kárpát Panel (2007) adatbázis alapján

1. Nagelkerke $R^2=0,060$

2. Függő változó: párkapcsolati forma

A3. táblázat. *A két eltérő típusú párkapcsolatban élők faktorstruktúrája 2007-ben*

	Hagyományos kapcsolat					Nem hagyományos kapcsolat			
	1	2	3	4		1	2	3	4
jó viszony az emberekkel	0,758	0,059	0,085	0,135	megbecsülés	0,856	0,071	0,093	-0,030
mások véleményének tisztelete	0,739	0,208	0,022	0,091	mások véleményének tisztelete	0,795	0,056	0,084	0,147
mértékletesség	0,709	0,245	-0,067	0,199	jó viszony az emberekkel	0,790	0,091	0,076	0,239
megbecsülés	0,661	0,089	0,192	0,305	mértékletesség	0,736	0,195	0,174	0,130
békés világ	0,595	0,085	0,383	0,014	erkölcsösség	0,651	0,263	-0,273	0,075
erkölcsösség	0,540	-0,069	0,178	0,408	személyes szabadság	0,643	0,141	-0,016	-0,095

	Hagyományos kapcsolat					Nem hagyományos kapcsolat			
	1	2	3	4		1	2	3	4
mások segítése	0,491	0,343	0,260	0,066	szakmai érvényesülés	0,560	0,142	0,524	-0,236
igaz barátság	0,426	0,304	0,376	-0,008	siker	0,510	0,048	0,425	0,050
vezetésre való jog	0,077	0,692	0,048	0,025	mások segítése	0,481	0,333	0,230	-0,019
változatos élet	0,077	0,679	0,032	0,010	munka	0,383	0,099	0,181	0,222
mindig elérje céljait	0,122	0,628	-0,038	0,306	magyarság	0,362	0,296	-0,251	0,261
önmegvalósítás	0,179	0,581	0,199	0,188	önmegvalósítás	0,238	0,693	0,098	0,195
mindig megszerze, amit akar	0,105	0,578	-0,081	0,262	szerelem, boldogság	0,049	0,684	-0,033	-0,097
közösségi problémákkal foglalkozni	0,077	0,578	0,283	-0,148	szépség világa	0,101	0,645	0,187	0,026
szakmai érvényesülés	0,275	0,528	-0,143	0,458	vezetésre való jog	-0,061	0,632	0,548	0,109
szépség világa	0,284	0,427	0,261	0,100	igaz barátság	0,366	0,617	0,134	-0,013
hit Istenben	0,098	-0,023	0,774	0,146	hagyományok	0,205	0,546	-0,332	0,358
vallás	-0,092	-0,026	0,710	0,341	békés világ	0,193	0,495	-0,156	0,321
hagyományok	0,418	0,155	0,605	-0,088	közösségi problémákkal foglalkozni	0,068	0,469	0,164	-0,040
magyarság	0,226	0,175	0,573	-0,028	mindig megszerze, amit akar	0,130	-0,065	0,685	0,104
munka	0,067	0,212	0,041	0,584	változatos élet	0,009	0,346	0,674	0,132
siker	-0,021	0,445	-0,025	0,574	mindig elérje céljait	0,309	0,352	0,539	0,187
személyes szabadság	0,332	0,167	0,071	0,557	vallás	0,097	-0,123	0,113	0,841
család	0,196	-0,120	0,186	0,554	hit istenben	-0,122	0,275	0,052	0,742
szerelem, boldogság	0,231	0,325	0,146	0,344	család	0,347	-0,010	0,222	0,547

Forrás: Kárpát Panel (2007)

BIBLIOGRÁFIA REFERENCES

1. Blaskó Zsuzsa (2006). Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka. *Kutatási Jelentések 82.* Központi Statisztikai Hivatal, Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest
2. Brown, L. Susan – Booth, Alan (1996). Cohabitation versus Marriage: A Comparison of Relationship Quality. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 23., No. 3., 668–678.
3. Cseh-Szombathy László (1979). *Családszociológiai problémák és módszerek.* Gondolat, Budapest

4. Földházi Erzsébet (2009). Az első házasság felbomlása. Válás Magyarországon és az erdélyi magyarok körében. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. Központi Statisztikai Hivatal, Népeség tudományi Kutatóintézet, Budapest, 135–148.
5. Geambaşu Réka (2004). Hová lett a szocialista család. *Korunk* 2004/3, 26–40. <http://www.korunk.ro/?q=node/8&ev=2004&chonap=3&cikk=7473> (letöltve 2014. június 24-én)
6. Gergely Orsolya (2009). Nő a tét. Munkaerő-piaci pályák, vállalkozói karrierutak székelyföldi nők körében. In: Székely Tünde – Székely Ibolya (szerk.): *X. RODOSZ Konferencia-kötet*, ClearVision, Kolozsvár, 95–107.
7. Gergely Orsolya (2010). *Vállalkozás női módra. A székelyföldi női vállalkozók profiljának és motivációinak vizsgálata*. PhD értekezés, Budapest, http://phd.lib.uni-corvinus.hu/558/1/gergely_orsolya.pdf (letöltve 2014. június 24-én)
8. Gog, Sorin (2007). Az ateizmus után. Románia a vallási újjászületés és szekularizáció között. *Erdélyi Társadalom*, 5. évf. 1. sz., 51–65.
9. Hiekel, Nicole – Liefboroer, C. Aart – Poortman, Anne-Right (2012). *The meaning of cohabitation across Europe*. Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, Netherlands, <http://epc2012.princeton.edu/papers/120762> (letöltve 2014. június 23-án)
10. Knox, David (1988). *Choices in Relationships. An Introduction to Marriage and the Family*. West Publishing Company, New York
11. Krug, Etienne G. – Dahlberg, Linda L. – Mercy, James A. – Zwi, Anthony B. – Lozano, Rafael (2002). *The world report on violence and health*. World Health Organization, Geneva. http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf?ua=1 (letöltve 2014. október 4-én)
12. Lehrer, L. Evelyn (2009). *Religion, Economics and Demography. The Effects of religion on education, work and the family*. Routledge, New York
13. Lévai Katalin (2000). *A nő szerint a világ*. Osiris, Budapest
14. Luca, Adina (2005). *Studiu despre valorile și comportamentul din perspectiva dimensiunilor culturale după metoda lui Geert Hofstede* Interact and Gallup Organization, Romania, <http://customer.kinecto.ro/2005/Interact/Overview%20Cross%20Cultural.pdf> (letöltve 2014. június 19-én)
15. Luckmann, Thomas (1996). A láthatatlan vallás. A vallás fenomenológiája. *Lettre*. Vol.23. <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00007/02luck.htm> (letöltve 2014. október 4-én)
16. Lyngstad, Torkild – Jalovaara, Marika (2010). *A review of antecedents of union dissolution*. Max Planck Institute for Demographic Research, Vol. 23. Art. 10, 257–292.
17. Magyari-Vincze Enikő (2004). A patriarkális rend – alulról és felülről. *Korunk* 2004/3, 12–25., <http://www.korunk.ro/?q=node/8&ev=2004&chonap=3&cikk=7472> (letöltve 2014. június 24-én)
18. Pongrácz Tiborné – Murinkó Livia (2009). Háztartási munkamegosztás. Azonosságok és különbségek Európában. In: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI – Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest, 95–116.

19. Pongrácz, Tiborné (2005). Nemi szerepek társadalmi megítélései. In: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné et al. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, Budapest, 73–86.
20. Pongrácz, Tiborné (2011). *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai*. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest
21. Shelton, B. Anne – John, Daphne (1996). The division of household labor. *Annual Review of Sociology*. Vol. 22, 299–322.
22. Shorter, Edward (1975). *The Making of the Modern Family*. Basic Books, New York
23. Somlai Péter – Tóth Olga (2002). A házasság és a család változásai az ezredforduló Magyarországon. *Educatio*. Vol. 3, 339–348.
24. Somlai Péter (2013). *Család. 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Napvilág, Budapest
25. Spéder Zsolt (2011). Ellentmondó elvárások között... Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné (szerk.): *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai*. TÁRKI – Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Budapest, 129–146.
26. Szabó Izabella (2013). *A szingliség és a gyermektelenség egyéni és társadalmi okai Kolozsváron*. Egyetemi szakdolgozat, kézirat, Kolozsvár
27. Tóth Olga (2003). A családon belüli, partner elleni erőszak. *Századvég*. Vol. 27, 101–115.
28. Van De Kaa, Dirk J. (1987). Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, Vol. 42. no.1, 3–35.
29. Veres Valér (2006). *Demográfia és népeségsszociológia*. Egyetemi kiadó, Kolozsvár
30. Virág György (2006). Családon belüli erőszak. In: Gönczöl K. – Kerecsi K. – Korinek L. – Lévy M. (szerk.): *Kriminológia, szakkriminológia*. Complex, Budapest, 377–398.
31. Voicu, Bogdan (2001). România Pseudo-Modernă. *Sociologie Românească*, 1–4, 35–69.
32. Wu, L. Lawrence – Musick, Kelly (2008). Stability of Marital and Cohabiting Unions Following a First Birth. *Population Research and Policy Review*. Vol. 27, 713–727.